

Meerwaarde van verscheidenheid

*Openingsreferaat zestiende middenschoolcongres
De heer A. Uytterhoeven
30 mei 2000*

Elke jongere is uniek en jongeren verschillen onderling van mekaar in velerlei opzichten. Met dit gegeven gaat men nog steeds grotendeels om door het bepalen van een norm, een soort van gemiddelde waaraan iedere jongere moet voldoen. De norm is het criterium. Wie de norm haalt op het gebied van kennis, vaardigheden en attitudes is geslaagd. Wie de norm niet haalt, dient geremedieerd, bijgewerkt. Onderwijs dat daar op inspeelt werd hier vorig jaar compensatorisch/remediërend onderwijs genoemd.

Compensatorisch/remediërend onderwijs

- de norm staat voorop
- het onderwijsleerproces is er op gericht om de norm te halen
- opsporen van tekorten
- stellen van een diagnose
- aangepaste oefeningen voor individuele leerlingen
- remediëren

Een andere manier om met dit gegeven om te gaan, is precies het unieke van elke mens als uitgangspunt te nemen. Wij aanvaarden de verscheidenheid als een gegeven eigen aan onze interculturele samenleving. Leren wordt dan het progressief verwerven van kennis, vaardigheden en attitudes waarbij het niveau van het individu, dat uniek is, als criterium geldt. Leren is dan vooruitgaan ten opzicht van het eigen niveau. We vergelijken de jongere niet met een norm of een gemiddelde maar met zichzelf. We spreken van constructivistisch (opbouwend) onderwijs.

Constructivistisch (opbouwend) onderwijs

- verschillen tussen leerlingen zijn een gegeven
- aansluiten bij de aanwezige kennis, leerstijl, ervaringen
- ontwikkelen en aanbieden van situaties, ervaringen waarbij leerlingen met verschillende mogelijkheden, interesses en motivaties vorderingen kunnen maken

Tussen deze twee opvattingen ligt een wereld van verschil. De eerste opvatting is de gangbare, de tweede lijkt voor velen nog utopisch. Alweer eigenaardig, of misschien toch niet, is dat de tweede opvatting veel gemakkelijker gedoogd wordt in de B-stroom van de eerste graad en in het BSO dan in de A-stroom en de andere onderwijsvormen.

In de jaren tachtig stonden, als het ging om verschillen tussen leerlingen, de woorden differentiatie, individualisatie en zorgverbreding centraal. Momenteel is het de modieus klinkende term adaptief onderwijs die de boventoon voert. Eigenlijk zijn het allemaal reacties op een systeem, dat onvoldoende rekening houdt met de uniciteit, de verscheidenheid en de gelijk-waardigheid van leerlingen. Men wil beklemtonen dat de school haar zorg dient uit te breiden tot alle leerlingen. Ze mag zich niet alleen op een denkbeeldige middengroep richten.

In ieder geval blijft de vraag: wat stel je centraal?

**norm(gemiddelde)
(unieke) leerling**

Waar situeert de middenschool zich op deze as? Kunnen we wel van dé middenschool spreken? Hebben we dan geen soort van gemiddelde voor ogen? Heeft niet elke middenschool een eigen plaats op die as? Ik heb, meen ik, aandachtig het verslagboek van het vijftiende congres gelezen. Achteraan staan de actieplannen van 33 (midden)scholen. Is het verschil in actieplannen niet bijna even groot als het verschil tussen de leerlingen in een klas? Toont dit niet de verscheidenheid tussen de middenscholen onderling? Is die verscheidenheid geen rijkdom? Laat dit niet toe van mekaar te leren? Zet dit niet aan om de doelstellingen scherper te formuleren? Ik spreek daarbij geen waardeoordeel uit over de onderscheiden actieplannen. Immers dan zou ik de middenschool vergelijken met een ideële norm, terwijl de betrokken middenschool zelf de norm dient te zijn. Dit neemt evenwel niet weg dat men slechts middenschool kan zijn als men bepaalde doelen voor ogen houdt en realiseert. In die zin geldt dan een minimumnorm, de minimum doelen, waaraan alle middenscholen moeten voldoen. De vraag naar de evaluatie, zij het van een leerling, een leraar of een individuele middenschool zit in deze problematiek verweven. Indien men het unieke als uitgangspunt neemt, kan bijvoorbeeld de werkelijke zelfevaluatie van een school allen effect hebben als men de vooruitgang op de zelf gekozen ontwikkelingsweg meet en uit die evaluatie koerswijzigingen of prioritaire beleidsplannen voor de eigen school afleidt. Eenvoudig gezegd: de school bepaalt voor zichzelf, rekening houdend met bepaalde minimumdoelen, wat goed is en gaat na of en in welke mate zij dat goede ook realiseert om met dit evaluatief gegeven verder te werken aan haar ontwikkeling. Een moeilijk thema, misschien voor een van de volgende congressen.

Omgaan met verscheidenheid was het thema van het vijftiende congres.

Voor een goed begrip: wat bedoelen we met verscheidenheid?

Volgens het woordenboek gaat het om een "groep of verzameling van onderling verschillende eenheden". Verscheidenheid situeert zich dus in een groep. Jongeren kunnen verschillen in geslacht; huidskleur; intellectuele, emotionele of fysieke capaciteiten; seksuele geartheid; levensbeschouwelijke, filosofische of politieke overtuiging; sociale of familiale achtergrond, ... Maar jongeren verschillen ook van mekaar in de ontwikkelingsdomeinen kennen, kunnen en zijn. Jongeren verschillen in hun inzichten en kennis van de hen omringende wereld, zowel de fysische als de sociale omgevingswereld. Jongeren verschillen in het niveau van de beschikbaarheid over fundamentele vaardigheden. Jongeren verschillen in fundamentele attitudes.

Ook al had de voorzitter het vorig jaar over de wat "overjarige" vraag van heterogeen of homogeen groeperen, toch dienen we verscheidenheid in relatie te zien met samenstellen van klassen, het groeperen van leerlingen. Men laat dit doorgaans niet aan het toeval over, het gaat om een beleidsbeslissing van de school. Wil een dergelijke beleidsbeslissing een kans op slagen hebben, dient zij gedragen te worden door het personeel. Dit houdt in dat men er ook actief wil aan werken. Leraars die een bepaalde beleids optie niet in hun hart dragen, niet aanvaarden, zetten heel dikwijls de praktijk zo naar hun hand dat ze volgens hun eigen opvattingen blijven verder werken. Het basisdoel van de middenschool "opvang van alle basisschoolverlaters", waar we het allemaal over eens zijn, dient hoe dan ook in relatie te worden gezien met "basisvorming voor alle leerlingen", "gefaseerde studiekeuze" en een "sterke, totaalbegeleiding van leerlingen". Maar zelfs dan nog blijft de beleids optie m.b.t. het groeperen van leerlingen een belangrijk aandachtspunt. Het zogenoemde homogeen groeperen gebeurt vanuit één of enkele aspecten van de persoonlijkheid, voornamelijk het cognitieve. Binnen een zogenoemde homogene groep kan men ook nog omgaan met verscheidenheid (bv. omgaan met dyslexie of omgaan met socio-emotionele problemen of ...). Bedoelen we dit met "omgaan met verscheidenheid"? Uit het verslagboek van vorig jaar is me dat niet duidelijk geworden.

Persoonlijk koppel ik verscheidenheid aan vormen van heterogeen groeperen van leerlingen. Uiteraard zal de draagkracht van de school mee bepalen in welke mate men dit principe in zijn extreme vorm kan waarmaken.

De verscheidenheid speelt ook in het middenschoolcongres. Ogenschijnlijk zijn wij een homogene groep, o.a. omdat we dezelfde doelstellingen nastreven. Maar de wijze waarop en de intensiteit waarmee we die nastreven zijn erg verschillend. Men kan dit bekijken als een handicap, een te betreuren iets. Men kan dit ook bekijken als een rijkdom. Het zet ons aan tot nadenken omtrent de geformuleerde doelen en de manier waarop die kunnen worden gerealiseerd. Het laat ons toe te leren van mekaar, de opgedane deskundigheid te delen met elkaar. Het verplicht ons tot verdere professionalisering.

We gingen het vandaag niet alleen hebben over verscheidenheid, maar over de meerwaarde van verscheidenheid. Meerwaarde t.o.v. wat? Meerwaarde voor wie? En wat betekent waarde? Wat waardevol is voor A is dat niet noodzakelijkerwijze voor B.

Graag had ik beroep gedaan op uw creatieve medewerking. Noteer kort de voordelen en de nadelen; voor wie die voor- of nadelen zijn en waarom.

Een bakker bakt en verkoopt slechts **één soort brood**.

Welk(e) ?   Voor wie ?   Waarom ?

voordelen

nadelen

Als toerist kan ik gebruik maken van **een rijk gevulde reisbrochure, met een grote verscheidenheid aan locaties, hotels, ...**

Welk(e)?   Voor wie?   Waarom?

voordelen

nadelen

Je zal allicht merken dat het voordeel voor de ene een nadeel voor de andere kan betekenen. Soms ontdek je een win-win relatie. Neem nu dat ene soort brood. Voor de bakker zelf betekent dit een eenvoudig productieproces (machines, personeel), wat wellicht een weerslag zal hebben op de prijsvorming. De klanten kunnen wel genieten van een lagere prijs maar zijn verplicht om altijd datzelfde soort brood te eten. Vraag is hoelang ze dit gaan volhouden en of de bakker wel voldoende klanten gaat behouden om in zijn broodwinning te voorzien.

Je komt tot dezelfde bevindingen m.b.t. de touroperator.

Wanneer we het hebben over de meerwaarde van verscheidenheid binnen een onderwijscontext, komen we tot dezelfde bevindingen. Alleen gaat het hier niet om een relatie producent-consument binnen een economische omgeving, maar om een relatie leraar-leerling in een opvoedings- en onderwijsomgeving. We beschouwen leerlingen veel minder als onze klanten en in die zin stemmen wij ons werk veel minder af op de vraag van de leerlingen en werken wij minder klantgericht. Verscheidenheid en omgaan met verscheidenheid betekent voor de leraar meestal een last. "In theorie is dat allemaal gemakkelijk gezegd, maar je moet er zelf eens voorstaan! Wanneer zal ik het doen? Ik heb daar allemaal geen tijd voor, er zijn die eindtermen en dat leerplan!" (Dikwijls vergeet men te zeggen dat het handboek nog overvoller zit.) Vraag is natuurlijk of wij er, binnen het onderwijsgebeuren, in de eerste plaats voor onszelf zijn of voor de leerling. De middenschool heeft doelbewust een keuze gemaakt: het opvangen en begeleiden van alle leerlingen uit het lager onderwijs, een keuze voor verscheidenheid, een keuze voor het unieke van elke leerling. Die keuze draagt een aantal consequenties met zich.

Een moeilijkheid om leraars te overtuigen van de meerwaarde van het omgaan met verscheidenheid is dat de last onmiddellijk, hier en nu, dag in dag uit, ervaren wordt. Voor de school zal het omgaan met verscheidenheid wel altijd een heuse uitdaging blijven, ze vraagt inspanningen van materiële aard, ze vraagt een sterke deskundigheid van leraars en ze vraagt vooral ook van iedereen een volgehouden engagement. De doelen die men voor ogen heeft, zijn van een andere tijdsdimensie. Het realiseren ervan is niet onmiddellijk zichtbaar, komt maar op termijn tot uiting. Men oogst niet zelf wat men gezaaid heeft. Het gaat om een geloof in hogere en dikwijls verder afgelegde doelen.

Doelen met een meerwaarde!

het bevorderen van een brede sociale integratie, het vermijden van uitsluiting

Het feit dat leerlingen met een verschillende begaafdheid en met een soms erg verschillende socio-cultureel-economische achtergrond in dezelfde groep bij elkaar zitten, met elkaar omgaan en samen werken bevordert een brede sociale integratie. Iedereen komt met iedereen in contact en iedereen moet met iedereen leren samenwerken. Dit geldt niet alleen voor autochtonen en allochtonen, maar ook voor de allochtonen als dusdanig. Het samen leren en leven met alle leeftijdgenoten doet een klimaat ontstaan dat bevorderlijk is voor een degelijke sociale integratie en kan bij de leerlingen evenwichtige sociale houdingen ontwikkelen. Leerlingen leren respect opbrengen voor elkaars kwaliteiten en ze leren elkaars tekortkomingen aanvaarden.

Niets is zo gemakkelijk als mensen uitsluiten. En waarom sluit men mensen uit? Omdat ze niet voldoen aan een norm, een norm die we soms zelf bepalen, een norm die een bepaalde groep hanteert, een norm die soms maatschappelijk gegroeid is. Normen die een uitdrukking zijn van een bepaalde visie op mens en maatschappij. Je hebt een andere kleur van huid: eruit; je bent niet verstandig genoeg: zoek het elders; je bent een moeilijke leerling: buiten; je bent van een lagere sociale afkomst, je bent niet gelovig, je bent onvoldoende taalvaardig, je bent gehandicapt, ... We zijn soms zeer subtiel in het hanteren van dergelijke normen en dus het uitsluiten van mensen. Jongeren voelen dat snel aan.

het uitstellen van de studiekeuze, optimale kansen bieden tot positieve oriëntering

Uitstel van studiekeuze veronderstelt een gemeenschappelijke start van alle leerlingen in gelijkwaardige klassen. Deze gelijkwaardigheid is noodzakelijk wil men alle leerlingen optimale kansen bieden met het oog op het vervolg van hun schoolloopbaan. Het te vroeg voorsorteren op basis van meestal cognitieve criteria beperkt sommige leerlingen in hun kansen.

het vermijden van een gefixeerd verwachtingspatroon

Homogenisering veroorzaakt zowel bij leerlingen als bij leraars beeldvorming. Leraars passen vaak hun verwachtingspatroon aan de aard van de leerlingengroep aan. Daardoor ontstaat bij de leraars de zichzelf waarmakende voorspelling, waardoor zij de prestaties van de leerlingen waarnemen volgens hun vooroordelen of verwachtingen. De leerlingen van hun kant schikken zich vlug naar het verwachtingspatroon van de leraars en passen zich aan bij wat van hen wordt verwacht. De leerlingen gaan zich dus gedragen volgens het oordeel dat de leraars zich over hen vormen. Onderzoek heeft reeds lang uitgewezen dat een leerling, die systematisch als niet erg verstandig of slecht gemotiveerd wordt waargenomen, zich zo gaat gedragen.

Uit veel observaties die in klassen hebben plaatsgevonden blijkt, dat leraars zich er lang niet altijd bewust van zijn, dat zij bij leerlingen die volgens hen niet goed meekunnen, minder feedback geven als ze klassikaal iets inbrengen, minder eisen stellen, minder vriendelijk zijn, minder oogcontact hebben en minder non-verbale signalen geven voor steun.

het bevorderen van de groepsbinding

Leerlingen tussen ongeveer 11 en 14 jaar ontwikkelen een sterk groepsgevoel. Zij voelen zich vlug geïsoleerd als de groepsbinding (te) vaak doorbroken wordt. Sommigen interpreteren omgaan met verschillen als individueel onderwijs. Dit zou een ongewenste ontwikkeling zijn. Louter individueel onderwijs leidt tot een sterke afname van de leerling-leraarinteractie en leerlingeninteractie onderling. Het is belangrijk dat leerlingen zelfstandig kunnen leren maar dit kan op vele momenten prima in samenwerking met een aantal andere leerlingen. Leerlingen leren ook van mekaar. Groepsinstructie blijft belangrijk.

verdere professionalisering

Adaptief onderwijs is gericht op een algemene niveauverhoging van alle leden van de leerlingengroep en wil in principe inspelen op de grote diversiteit die tussen leerlingen bestaat. Omgaan met verscheidenheid vraagt om

geëigende kennis, vaardigheden en attitudes vanwege de leraars. Met veel bewondering heb ik de fiches met leerlingenkenmerken, vorig jaar voorgesteld door Rita Dunon en Chris Van den Vreken, gelezen. Elke fiche is een ondersteuning voor de verdere professionalisering.

Zorg ik voor voldoende afwisseling inzake didactische werkvormen?
Kennen we efficiënte differentiatietechnieken en hoe passen we ze toe?
Hoe ga ik om met moeilijke leerlingen? Wat is de oorzaak van hun moeilijk gedrag?
Wat is dyslexie? Op welke manier kan ik dat bij een leerling ontdekken? Hoe ga ik daar mee om?
Hou je rekening met mogelijke leerstoornissen? Hoe?

Omgaan met verschil in taalvaardigheid, leerstrategieën, leerstijlen, werkhouding, concentratie, motivatie, ...
Graag verwijs ik naar het verslagboek van vorig jaar.

Ook op andere terreinen dan de onmiddellijke klaspraktijk is verdere professionalisering noodzakelijk. Hoe gaan we om met ouders? Begrijpen zij onze taal? Is het schoolreglement duidelijk voor hen? Begrijpen zij de rapporten die wij schrijven? Is de toegang tot de school voldoende laagdrempelig? Zo neen, wat doen we er dan aan? Nadenken, ons bezinnen over deze thema's biedt kansen tot leren van mekaar, tot samenwerken, tot verdere professionalisering.

aandacht voor de totale persoonlijkheid

Een meer adaptief onderwijs heeft niet alleen oog voor het cognitieve leerproces, maar ook voor de totale persoonlijkheidsvorming. Naast de cognitieve component, krijgt ook de dynamisch-affectieve en de psychomotorische component grote aandacht. Een strikt cognitieve onderwijsvisie gaat voorbij aan het feit dat cognitieve en affectieve gedragingen sterk met elkaar in verband staan. Specifieke affectieve problemen zoals faalangst, stress, concentratieproblemen kunnen remmend werken op het cognitief presteren. Onderwijs dat voor brede zorg opteert, wil zoveel mogelijk leerlingen helpen, niet allen de smalle middelmaat maar ook wie op een of ander aspect van zijn persoonlijkheid anders is en specifieke noden heeft.

Een ruggensteuntje!

De waarde van verscheidenheid komt uitdrukkelijk aan bod in de nieuwe leerplannen voor het vak r.k.-godsdienst. Zij kunnen voor ons een inspiratiebron zijn. Ik citeer: "Wij kunnen moeilijk volhouden dat een school een gemeenschap van gelovigen is. Jongeren brengen de verscheidenheid, de onverschilligheid en de verschillende graden van betrokkenheid bij geloven en kerk de school en klas binnen. Deze veelheid manifesteert zich evengoed in de godsdienstles als in de andere vakken.

Een belangrijk uitgangspunt van het nieuwe leerplan is de eerbied voor de persoon van de leerling. De leerlingen mag komen vanwaar hij komt en staan waar hij staat en verkennen waar hij wil heen gaan. Het geloof is niet voorondersteld en de leraar legt het geloof evenmin op. De jongere wordt uitgenodigd tot openheid, nadenken, groeien, zich laten raken en het maken van levenskeuzen in confrontatie met het christelijk geloven. Godsdienstonderwijs is aldus een kwestie van loslaten en vasthouden. Loslaten in de zin dat de jongere zelf op verkenning gaat en beslissingen neemt, vasthouden in de zin dat we de jongere confronteren met de rijkdom van het christelijk verhaal.

Een bijzondere opdracht zal het ook zijn er geen groeispurt van te maken. Een grassprietje groeit immers niet door er aan te trekken. De beginsituatie en de ontwikkelingslijn van de leerling van harte aanvaarden is een belangrijke opdracht, evenals aandacht voor de leerlingen, hun vragen en belevingen. Het respecteren van de vrijheid van de leerling wil zeggen: niet plaatsvervangend zin geven of denken.

De grondoptie dat de leraar in het godsdienstonderwijs de persoon van de leerling au serieux neemt, houdt in dat het onderwijsleerproces dient aan te sluiten bij de beginsituatie van de leerling. De samenstelling van een groep leerlingen die godsdienstles volgen, vormt ongetwijfeld een sleutelgegeven voor het onderwijsproces. Daarom is het belangrijk dat de eigenlijke klasgroep gerespecteerd wordt. De subgroepen en hun eigen subcultuur, de leerstijlen en de sociale achtergrond van de leerlingen zullen in grote mate de vorm van de godsdienstles bepalen.

Het van harte aanvaarden van de startsituatie zelf is voor sommige leraars een opgave. Het is immers noodzakelijk dat de leraar de leerling en de leerlingengroep (met zijn denken, voelen, handelen en geloven) kan aanvaarden zoals deze zijn. Want dit is het vertrekpunt vanwaaruit samen een proces dient opgezet te worden.

De veelheid die aanwezig is in een klas kan functioneren als een hefboom om het levensbeschouwelijk gesprek en het waarheidszoeken uit te zuiveren en te verdiepen. Godsdienstondericht moet leerlingen niet alleen oriënteren naar waarheid en rechtvaardigheid, maar ook tot begrip, verdraagzaamheid en dialoog."

De rijkdom van verscheidenheid wordt ons niet in de schoot geworpen, maar het is de moeite haar te ontdekken, haar te koesteren, haar te ontginnen.

A. Uytterhoeven